

การรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่ ภาพลักษณ์ Nostalgia
และการต่อรองความหมายบนพื้นที่
โดย อัฐมา โภคาพานิชวงษ์

การรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่ : nostalgia กับ การสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนชั้นกลาง

The Habitable Urban Revitalization :

nostalgia and the middle class's construction of social space

อัฐมา โกคาพานิชวงษ์

ความนำ

“การรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่” เป็นกระแสความคิดที่ถูกหยิบยกมาเป็นตัวแบบหนึ่งของการพัฒนาเมืองสมัยปัจจุบัน ที่เห็นว่า เมืองตกอยู่ภายใต้ความเสื่อมทรุดทั้งทางกายภาพ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม อารยธรรมหลากหลายได้สูญหายและควรค่าแก่การรื้อฟื้นกลับมาใหม่ องค์ประกอบสำคัญที่กระแสความคิดนี้เรียกร้องคือ ความเป็นชุมชน/ประชาคม ตามแนวทางแบบประชาสังคม (civil society) ที่เกิดจากการรวมตัวของผู้คนหลากหลายและมีเจตจำนงกว้างไกลกว่าเรื่องส่วนตัวในชีวิตประจำวัน การเปิดพื้นที่สาธารณะเชิงกายภาพและการจัดให้มีกิจกรรมร่วมกัน เป็นการสร้างสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของภาคพลเมืองได้ ให้ความสำคัญกับการรื้อฟื้นสิ่งที่เป็นของเก่า/รากเหง้าทางอารยธรรม กล่าวกว้างๆ เป็นการโหยหาอดีต(nostalgia) และใฝ่ฝันถึงสังคม/ชุมชนในอุดมคติ(utopia) ผู้ศึกษาจึงได้เลือกพื้นที่ย่านถนนพระอาทิตย์ซึ่งอยู่ท่ามกลาง กระแสความคิดนี้ มาทดลองตั้งคำถามต่อกระแสความคิดดังกล่าว และค้นหว่า ชุมชนในย่านมีมุมมองต่อปรากฏการณ์นี้เช่นไรและพวกเขามีกลไกหรือวิธีการในการสร้าง “เมืองน่าอยู่” ของพวกเขาเองอย่างไร โดยหยิบยก “ชุมชนตรอกเขียนนิवासน์-ไก่แจ้” มาเป็นกรณีศึกษาในเชิงเทียบเคียง/ตอบโต้กับ “ประชาคมบางลำพู” และอยู่บนจุดยืนที่ต้องการสะท้อนเสียงของชุมชนที่ไม่ค่อยถูกรับรู้และพูดถึงจากคนภายนอกเท่าไรนัก

เมือง ความเสื่อมโทรมและขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูเมือง

ท่ามกลางความเจริญเติบโตเกินขีดของเมืองใหญ่ได้ก่อให้เกิดปัญหานานับประการ ส่งผลต่อกระแสการตื่นตัวในการหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม ดังนั้น หลังเข้าสู่ศตวรรษที่ ๒๐ กระแสโลกก็หันมาให้ความสำคัญต่อประเด็นการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเมืองอย่างมาก มีงานศึกษาหลายเล่มที่เขียนโดยนักผังเมืองและสิ่งแวดล้อมของตะวันตก เช่น *Cities of Tomorrow : An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century* (1988) ของ Peter Hall พูดถึงรูปแบบเมืองในศตวรรษที่ ๒๐ ที่เกิดจากความคิดอุดมคติของเหล่านักออกแบบเมือง เช่น เมืองแห่งอนุสาวรีย์ เมืองแห่งศาสนา เมืองแห่งความเสมอภาค เมืองแห่งรถ เมืองแห่งอุตสาหกรรม เมืองแห่งตึกสูงและเมืองแห่งสวน บางแนวคิดนำมาซึ่งความ

เสื่อมโทรมลงของเมือง ขณะที่บางแนวคิดถูกมองว่าเป็นอุดมคติ (utopian) มากเกินไป เช่น เมืองแห่งสวนของ Ebenezer Howard ผู้เขียนเรื่อง *Garden Cities of Tomorrow* (1898) ผู้ซึ่งเสนอให้มีการพัฒนาเมืองแบบเบ็ดเสร็จ โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของเมือง การอยู่อาศัยและการอยู่รอดของชาวเมือง เขาเสนอให้รัฐออกแบบเมืองที่มี “green belt” รอบตัวเมือง สำหรับเป็นทั้งปอดและแหล่งอาหารสำหรับชาวเมือง อันจะทำให้ไม่ต้องสูญเสียพลังงานและพื้นที่สำหรับการจราจร ขนส่งอาหารจากเมืองอื่นเข้ามาและช่วยลดสภาวะมลพิษต่างๆ ลงได้ นอกจากนั้นก็เริ่มมีการเสนอทิศทางการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน โดยเน้นถึงมิติความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาความเจริญทางวัตถุของเมือง ตัวอย่างงานเขียนของ Herbert Girardet ชาวอังกฤษ เรื่อง *The GAIA Atlas of Cities : New directions for sustainable urban living* (1992) ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยในชื่อเรื่อง “ทำเมืองให้น่าอยู่ : วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และความหวังสำหรับเมืองที่ยั่งยืน” โดย พิภพ อุดมอิทธิพงศ์ (๒๕๓๙) ซึ่งมองว่า โลกและเมืองกำลังป่วยหนัก โดยเสนอให้ฟื้นฟูเมืองแบบยุคกลางซึ่งเต็มไปด้วยชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ เป็นเมืองที่มีละแวกย่าน พื้นที่สาธารณะและย่านใจกลางเมืองสำหรับผู้คนได้ทำกิจกรรม ไม่ใช่สำหรับรถและถนนเช่นในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในปลายศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ต้นศตวรรษที่ ๒๐ ได้เกิดขบวนการเรียกร้องพื้นที่สาธารณะขึ้นจำนวนมากในประเทศโลกตะวันตก เช่น *The City Beautiful Movement* ในสหรัฐอเมริกา, *The Garden City Movement* ในอังกฤษ ซึ่งมีความคิดว่า สภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ดีสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมนุษย์และสร้างสังคมที่พึงปรารถนาได้ ขณะที่นักผังเมืองหลังสมัยนิยมหลายคนก็เสนอว่า ความเป็นเมืองสมัยใหม่ทำให้พื้นที่สาธารณะหายไป และสิ่งที่หายไปพร้อมๆ กันก็คือ คุณภาพชีวิต ความมีชีวิตชีวาของเมืองและพื้นที่ทางการเมืองที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพลเมือง พื้นที่สาธารณะซึ่งเคยรุ่งโรจน์ มีชีวิตชีวาในอดีตได้หดหายไปกลายเป็นพื้นที่ส่วนตัว ที่ถูกนำไปใช้ประโยชน์เชิงการค้าหรือไม่ก็ถูกออกแบบ จัดวางอย่างไร้ชีวิตชีวาในเมืองสมัยใหม่ โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ได้เกิดพื้นที่สาธารณะชนิดใหม่ขึ้นแทนที่ เช่น ศูนย์การค้า ห้องโถงโรงแรม ลาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาคาร สำนักงานต่างๆ โดยมีความพยายามที่จะให้พื้นที่เหล่านี้มีชีวิตชีวาขึ้นมา ด้วยการออกแบบให้เหมือนอาเขต ถนนที่สามารถเดินได้ สร้างความคึกคักแบบตลาด พื้นที่สาธารณะในยุคนี้เป็นเพียงสถานที่หาความสำราญได้ตามความพอใจของแต่ละคนมากกว่าจะมีหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางการมีกิจกรรมร่วมกันของคนในเมือง เป็นพื้นที่สาธารณะที่ไม่จำเป็นต้องก่อให้เกิดการพบปะหรือมีกิจกรรมต่างๆ ที่สร้างความผูกพันกับสถานที่ร่วมกันของผู้ใช้อีกต่อไป ดังนั้น ถนนหนทางต่างๆ จึงมีหน้าที่เป็นเพียงทางสัญจรเท่านั้น

งานศึกษาของ Jane Jacobs ที่ศึกษาชุมชน West Village ในนิวยอร์กและ West End ในบอสตัน ตำนานนักผังเมืองว่าออกแบบเมืองอย่างเป็นสัดส่วนและกำหนดหน้าที่ของแต่ละส่วนอย่างตายตัวเกินไป ทำให้พื้นที่สาธารณะไร้ชีวิต Jacobs เสนอว่า ถนนเป็นพื้นที่สาธารณะที่สำคัญสำหรับการพบปะสังสรรค์กันของผู้คน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นที่นี่เป็นอาจไม่ใกล้ชิดเช่นคนในครอบครัวเดียวกันแต่ก็ไม่ถึงกับเป็นความสัมพันธ์แบบที่โมรู้ที่มาที่ไป(anonymous) ขณะทำงานศึกษาของ Richard Sennett พูดถึงความสมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวกับชีวิตสาธารณะในเมืองว่าเป็นเรื่อง "ศิลปะการสมาคมกับคนแปลกหน้า (public sociability)" อันเป็นสีสันของวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในเมืองช่วงศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา จากนั้นเมื่อผู้คนหันมาให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกในศตวรรษที่ 19 อาณาบริเวณสาธารณะได้ถูกลดความสำคัญลงกลายเป็นพื้นที่เสี่ยงภัย ล่อแหลมต่อศีลธรรมอันดี พื้นที่สาธารณะกลายเป็นความหมายในเชิงลบ และการแสดงออกในพื้นที่สาธารณะก็เหลือแต่เพียงการอยู่ในความเงียบและการลอบมอง (สุธาธิณ, รัฐศาสตร์สาร 20(3) : 168-179)

ในประเทศไทย ช่วงประมาณต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ กรุงเทพมหานครในฐานะเมืองใหญ่ได้เริ่มถูกกล่าวถึงปัญหาด้านต่างๆ อย่างจริงจัง โดยเฉพาะปัญหาด้านมลพิษ/สิ่งแวดล้อม ปัญหาคมนาคม ปัญหาประชากร ปัญหาคุณภาพชีวิต/การกระจายรายได้ ตลอดจนปัญหาความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรม ทำให้เริ่มมีการให้ความสำคัญต่อละแวกย่านอย่างชุมชนเก่าที่มีลักษณะของความเป็นเพื่อนบ้าน/ชุมชนหลงเหลืออยู่ การเรียกร้องพื้นที่สาธารณะอย่างลานหรือสวนสาธารณะสำหรับการพักผ่อน ออกกำลังกายและทำกิจกรรมของคนเมือง โดยเสนอว่า ชีวิตสาธารณะที่กระจายตัวออกมาหาชีวิตผู้คนตามส่วนต่างๆ ของเมืองเหล่านี้จะต้องมีขึ้นเพื่อมุ่งหวังให้เกิดการปะทะสังสรรค์ที่มีชีวิตชีวา มีความหมายของคนเมืองและเป็นที่มาของความคิดอ่าน การปะทะสังสรรค์ทางสังคม ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาใดๆ ก็จะต้องคำนึงถึงเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่จะเกิดแก่ย่านชุมชน ให้ความสำคัญแก่ผู้คนมากกว่าถนน รวมทั้งต้องสร้างจิตสำนึกแก่คนเมืองในการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการแก้ปัญหาเมืองมากขึ้น

นักวิชาการและองค์กรพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่ง ยังออกมาแสดงความเห็นเกี่ยวกับทิศทางการพัฒนากรุงเทพฯ โดยให้ความสำคัญกับมิติทางสังคมวัฒนธรรมมากขึ้น ส่วนหนึ่งเสนอว่า การพัฒนาเมืองที่เน้นการสร้างสาธารณูปการ เช่น ทางด่วน ถนน มากเกินไปทำให้ชุมชนเก่าหลายแห่งถูกทับ ทำลายหรือถูกไล่อื้อ สูญเสียความสัมพันธ์แบบชุมชนและวัฒนธรรมดั้งเดิม ขณะที่การสร้างศูนย์การค้าเป็นการนำลัทธิบริโภคนิยมเข้ามาแทนที่คุณค่าทางจิตใจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของกรุงเทพฯ ได้เปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตและจิตใจของคนเมืองในทางลบลง มีการให้ความเห็นว่า การพัฒนาที่ไร้ทิศทางทำให้กรุงเทพฯ เป็นเมือง

สามสมัย คนหลากหลายชนิด คือประกอบทั้งเมืองดั้งเดิมที่ยังพอเหลืออยู่ในแถบชานเมือง เมืองทันสมัย อย่างเมืองจัดสรรทางสรรพสินค้า ที่มาพร้อมกับทางด่วน และเมืองอุตสาหกรรม เช่นที่ปากน้ำ ลำโรง ซึ่งการพัฒนาเช่นนี้เป็นไปโดยขาดการจัดวางผังเมืองอย่างสิ้นเชิง (สยามอารยะ ๑,๒ : ๕๗ - ๕๙) ในปี ๒๕๓๙ เกิดการรวมตัวขององค์กรพัฒนาเอกชนชื่อว่า **ข่ายความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาไทย**(Thai Environment and Development Network : TEDNET) ทำหน้าที่เป็นองค์กรประสานงานการจัดเวทีสิ่งแวดล้อมประจำปีและการสร้างเสริมประชาสังคมผ่านกระบวนการจัดงานเวทีสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับจังหวัดและระดับประเทศ เริ่มจากงาน “เวทีสิ่งแวดล้อมไทย’39” ที่กรุงเทพฯ ภายใต้แนวคิด “ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน” การจัดงานในครั้งนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพูดถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมเมืองในกรุงเทพฯ อย่างจริงจังเป็นครั้งแรก

ต่อมา กลางปี ๒๕๔๐ TEDNET ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ขยายไปสู่ “ข่ายการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม” (Civicnet) ทั้ง Civicnet และ TEDNET ให้ความสำคัญกับการสร้างองค์ความรู้ควบคู่ไปกับขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมและการฟื้นฟูเมืองที่มีแนวคิดพื้นฐานใกล้เคียงกันกับบางกอกฟอรัม ซึ่งเป็นองค์กรเคลื่อนไหวเอกชนที่เรียกร้องพื้นที่สาธารณะเพื่อการฟื้นฟูชีวิตชีวาของเมือง จึงได้ร่วมกันจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการจัดฟอรัมตามหัวเมืองต่างๆ จัดทำสื่อ เช่น จดหมายข่าวประชาสังคมในปี ๒๕๔๑ การเปิดเวทีเสวนาในเมืองใหญ่ต่างๆ การจัดค่ายให้ความเข้าใจเรื่องประชาสังคม เพื่อสร้างเครือข่ายการพัฒนาเมืองในหมู่นักรุ่นใหม่ ทำให้เกิดเครือข่ายย่อยๆ ตามมา คือ **ข่ายความร่วมมือเพื่อเมืองที่น่าอยู่** ในปี ๒๕๔๒ ข้อแตกต่างคือ Civicnet มุ่งเน้นเผยแพร่แนวคิดปรัชญา ในขณะที่บางกอกฟอรัมเน้นการจัดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ใช้กลยุทธ์เข้าหาชุมชน จุดประกายความคิดแก่ย่านชุมชนเพื่อให้เกิดความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมเมือง โดยเฉพาะการถูกรุกล้ำพื้นที่สาธารณะที่เคยมีในอดีตจากถนน การสูญเสียชีวิตละแวกย่านที่เต็มไปด้วยศิลปวัฒนธรรม และร่วมกับชุมชนหลายแห่งจัดกิจกรรมปิดถนนเพื่อทวงคืนพื้นที่สาธารณะ จัดกิจกรรมรื้อฟื้นวัฒนธรรมย่านและรวมกลุ่มพลังในพื้นที่เป็น “ประชาคม”

“บางกอกฟอรัม” ก่อตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการในปี พ.ศ.๒๕๓๗ มี ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ เป็นผู้ประสานงาน มีแนวร่วมเป็นนักวิชาการ ปัญญาชนหลายคน เช่น สมชาย หอมละออ ดร.ปีเตอร์ เทราต์ ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ และ ดร.เกษม สิริสัมพันธ์ ขวัญสรวง อติโพธิ์ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ สุขสันต์ วิเวกเมธากร ชมรมจักรยาน ชมรมดุนก กลุ่มองค์กรพัฒนาด้านเอกชน/สิ่งแวดล้อม ศิลปิน นักดนตรี เป็นต้น ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์ ในระยะแรกบางกอกฟอรัมได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิ Fridrich Nuamann Stiftung สังกัดพรรคเดโมแครตของประเทศเยอรมนี ปีละ ๒ ล้านบาท ทำให้สามารถจัดกิจกรรมในระดับกว้าง จุดมุ่งหมายเริ่มแรกเป็นการรวมตัวเพื่อสร้างเวทีพบปะพูดคุย

เพื่อแก้ปัญหาในเมืองโดยเน้นปัญหาสิ่งแวดล้อมและเพื่อสร้าง “ชุมชนทางปัญญา” ที่มีพลังอันจะนำไปสู่การตื่นตัวเข้ามาร่วมแก้ปัญหาบ้านเมืองและการกำหนดนโยบายสาธารณะให้มากขึ้น (ผู้จัดการรายสัปดาห์, ๒๒-๒๔ ม.ค.๒๕๓๙ : ๔๐-๔๑)

กิจกรรมที่สร้างความโดดเด่นของบางกอกฟอรัม ได้แก่ การจัดเสวนาความงามของเมืองคืนชีวิตให้กรุงเทพฯ ตามชุมชนต่างๆ เช่น ชุมชนบ้านครัว ชุมชนตลาดน้อย ย่านเยาวราช การจัดเสวนา ณ ลานจตุรภุมภ์กรุงเทพมหานคร เพื่อเรียกร้องลานวัฒนธรรมหรือลานคนเมืองที่เลาชิงช้าและย่านลัดดีสูงที่เป็นทัศนียภาพทำลายทัศนียภาพของเมือง ริเริ่มการจัด walking street ที่ถนนพระจันทร์และถนนพระอาทิตย์ จนกรุงเทพมหานครและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยนำไปปรับใช้เป็นกลยุทธ์ในการท่องเที่ยวและกิจกรรมที่เป็นสีสันใหม่ (เพ็ญอ้าง : ๔๐) ตลอดจนจัดกิจกรรมฟื้นฟูรักษาละแวกย่าน ในโครงการกรุงเทพน่าอยู่ (Humanizing Bangkok Project) บางกอกฟอรัมฝันถึงการทำให้เมืองกลับมามีชีวิตชีวา มีบรรยากาศของชุมชนอันอบอุ่น ท่ามกลางความแออัดใจกลางเมืองหลวง มีพื้นที่สาธารณะสำหรับทำกิจกรรมทางปัญญาและสุนทรียะที่ให้ทุกคนในเมืองสามารถสร้างความสุขและเข้าถึงได้ด้วยการเดินทาง เป็นเมืองที่ให้ความสำคัญแก่ศิลปะเพราะเชื่อว่าศิลปะจะนำมาซึ่งจิตใจอันละเอียดอ่อน เอื้อเพื่อ (เนชั่นสุดสัปดาห์ ๖,๒๕๒ : ๖๐-๖๑) ดังนั้น ข้อเรียกร้องหลักของบางกอกฟอรัมจึงเป็นพื้นที่สาธารณะ (public space) ในเชิงกายภาพที่คนเมืองสามารถออกมาพบปะทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันซึ่งเป็นพื้นที่ที่ขาดหายไปจากเมืองใหญ่ ในขณะที่สังคมในอดีตมีลานบ้าน ลานวัดและตลาด พื้นที่เหล่านี้สามารถทำให้เกิดพันธกรรมทางวัฒนธรรม (cultural DNA) ขึ้นได้ เช่นเดียวกับสังคมยุคกลางที่การเติบโตของชนชั้นกลางมีพัฒนาการมาจากร้านชา กาแฟ (บทสัมภาษณ์ชัยวัฒน์ ใน วันชัย, ๒๕๓๙ : ๙๕-๙๖)

ในมุมมองของนักเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูเมืองเหล่านี้เห็นว่า พื้นที่สาธารณะที่เปิดขึ้นใหม่จะเป็นเสมือนโครงสร้างพื้นฐาน (civic infrastructure) ส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชน ที่จะนำไปสู่การสร้างสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมใหม่และการเคลื่อนไหวที่มีสีสันในระดับต่อไป เช่น การเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองขั้นพื้นฐานในที่สุด (ยุทธนา, เพ็ญอ้าง : ๑๓๕) ขณะเดียวกัน ก็ส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่ม “ประชาสังคม” ในลักษณะ ชุมชนที่เกิดจากการวางแผน (community by design) (ยุทธนา, เพ็ญอ้าง : ๑๓๓) โดยเชื่อว่า การเกิดกลุ่มประชาสังคมซึ่งเป็นคนท้องถิ่นและชุมชนทางความคิดที่อิงภูมิปัญญาท้องถิ่น จะช่วยให้เมืองมีรากทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมสอดคล้องกับความต้องการของละแวกย่าน ไม่มีการยึดเยียดสิ่งแปลกแยกกับชีวิตที่เคยเป็นมา (ชัยวัฒน์ ใน ศิลปวัฒนธรรม ๑๔๘,๑๓ : ๑๗๗-๑๘๖) ในทางปฏิบัติ บางกอกฟอรัมให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่สาธารณะในเชิงกายภาพมากกว่าในเชิงความคิดและให้ความสำคัญกับเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นย่านเก่า มีวัตถุทางศิลปวัฒนธรรมปะประวัติศาสตร์ที่ชัด

เจน เช่น ตึก/อาคารเก่า โบราณสถานต่างๆ แนวการทำงานของบางกอกฟอรัมถือเป็นแม่แบบของ ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อฟื้นฟูเมืองของกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองใหญ่อื่นๆ อย่างขอนแก่น สงขลาและเชียงใหม่

การรื้อฟื้นเมืองนำอยู่ : การโยกย้ายและจำลองอดีตของคนชั้นกลาง

ความพยายามในการรื้อฟื้นความเป็นเมืองในอุดมคติขึ้นมาใหม่ เพื่อต้องการเปลี่ยนภาพลักษณ์จากเมืองที่เสื่อมโทรม เลวร้าย มาสู่เมืองที่มีความสวยงามทางกายภาพ มีสิ่งภาคภูมิใจที่ช่วยเชิดชูอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์เพื่อสะท้อนถึงความมีรากเหง้าทางอารยธรรม ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นในบริบทกระแสความตื่นตัวของกลุ่มนักคิด นักวิชาการและคนชั้นกลางรุ่นใหม่ในสายการรัฐศาสตร์ ผังเมืองและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเล็งเห็นถึงสภาพเสื่อมโทรมของเมือง(โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร)ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวเมือง ข้อเสนอหลักที่พวกเขาเรียกร้อง คือ การเปิดพื้นที่สาธารณะในลักษณะวอร์คกิงสตรีท สวนสาธารณะและลานคนเมือง การรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าแก่ ดั้งเดิมของย่าน พร้อมๆ กับการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนเพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูเมือง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากกระแสตื่นตัวเรื่อง “ประชาสังคม” (civil society) ในสังคมไทย โดยเฉพาะประชาสังคมในสายอนุรักษนิยมและสายชุมชน-ประชาคม ที่เห็นว่า ปัจเจกชนในสังคมสมัยใหม่ไม่มีภาคสังคมคอยรองรับ ปกป้องหรือช่วยรวมกลุ่ม ทำให้ผู้คนอ่อนแอ เหนียงอวย แปลกแยก แนวคิดนี้เรียกร้องให้มีการฟื้นฟูสถาบันดั้งเดิมอันมีลักษณะนอกภาครัฐและไม่เป็นทางการ อาทิ ครอบครัว วัด โบสถ์ ละแวกบ้าน กลุ่มเพื่อนบ้านหรือย่านที่อยู่อาศัยให้เข้มแข็ง จนกลายเป็น “ประชาคม” หรือ “ชุมชน” โดยเน้นเครือข่ายขององค์กรหรือสถาบันที่มีมาแต่เดิม มีประวัติศาสตร์หรือประเพณีปฏิบัติของตนเองมาช้านาน มิใช่มุ่งสร้างเครือข่ายขององค์กรหรือสถาบันที่เป็นของใหม่ (เอนก, ๒๕๕๒) เป็นผลให้การสร้าง “ประชาคมเมือง” กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของข้อเสนอในการฟื้นฟูเมืองด้วย

คนชั้นกลางที่เป็นแกนนำเช่นบางกอกฟอรัมและนักวิชาการส่วนหนึ่งเห็นว่า การนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในเมืองจำเป็นต้องมีชุมชนและพื้นที่กายภาพรองรับการทำกิจกรรม ต้องมีการสร้างเงื่อนไขบางอย่างเพื่อเปิดให้คนที่อยู่กันอย่างปัจเจกชนในเมืองใหญ่ได้มีโอกาสพบปะกัน เพื่อให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน ในลักษณะที่เรียกว่า ชุมชนที่เกิดจากการออกแบบหรือวางแผน (community by design) การจัดกิจกรรมหรือจัดหาพื้นที่เปิดสาธารณะเพื่อการพบปะของผู้คนดังกล่าวเป็นเสมือนการทวงคืนพื้นที่สาธารณะ(public space)ในอดีตที่เคยมีในเมืองยุคแรกเริ่ม พื้นที่สาธารณะที่เปิดขึ้นใหม่เป็นเสมือนโครงสร้างพื้นฐาน(civic infrastructure) ซึ่งเอื้อให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มคนและนำไปสู่การสร้างสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมใหม่ตลอดจนการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาสังคมในเวลาต่อมา(ยุทธนา, ๒๕๕๒ : ๑๓๑-๑๔๑) พื้นที่เหล่านี้จะทดแทนพื้นที่เปิด

สาธารณะและความสัมพันธ์แบบเปิดในอดีตที่เคยมีในเมือง เช่น ลาน ตลาด ชานบ้าน วัด ตรอก งานวัด งานประเพณี ซึ่งได้ถูกจำกัดพื้นที่/เปลี่ยนแปลงหรือลดบทบาททางสังคมและถูกแทนที่ด้วยพื้นที่เปิดสาธารณะสมัยใหม่ในลักษณะพื้นที่บริโภคอย่างศูนย์การค้า ผับ ร้านอาหาร โรงแรม โรงภาพยนตร์ สวนสนุก ซึ่งไม่สามารถทำหน้าที่ในการรวมกลุ่มทางสังคมเชิงสร้างสรรค์ได้

ปรากฏการณ์ที่คนชั้นกลางและนักวิชาการส่วนหนึ่งพยายามสร้างให้เป็นรูปธรรมก็คือ การรื้อฟื้นความรุ่งเรืองในอดีตของพื้นที่เปิดสาธารณะ เช่น ถนน ย่าน ตลาด ความพยายามที่จะสร้างสิ่งที่เรียกว่า พลังกลุ่มสังคมหรือชุมชนแบบใหม่ที่ไม่ได้อยู่บนฐานของความสัมพันธ์ใกล้ชิด การสร้างกิจกรรมและความตื่นตัวแก่คนในชุมชนเดิมและภาคต่างๆ ทางสังคม คล้ายกับการพยายามหวนหาอดีต(nostalgia) ด้วยการสร้างบรรยากาศ/สภาพแวดล้อมขึ้นใหม่จากทรัพยากรที่มีอยู่เดิม เช่น ศิลปวัฒนธรรมในอดีตหรือประวัติศาสตร์ที่ถูกลืมเลือนหรือละเลยไปนานแล้ว ฯลฯ เพื่อสร้างให้เป็น “เมืองน่าอยู่”

พื้นที่ย่านถนนพระอาทิตย์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่บางกอกฟอรัมเข้าไปเริ่มจัดกิจกรรมเพื่อฟื้นฟูเมืองตั้งแต่ปี ๒๕๔๑ โดยร่วมกับกรุงเทพมหานคร ร้านค้าและชุมชนในย่านจัดงานถนนคนเดินเป็นครั้งแรก กิจกรรมในครั้งนั้นเน้นการแสดงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนและผู้ที่เคยอาศัยอยู่ในชุมชน การให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการรื้อฟื้นอดีตของย่าน เพื่อช่วยสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของย่านให้แตกต่างออกไปจากที่แห่งอื่น อาทิ การจัดทัวร์ชุมชนชมบ้านเก่า-วังเก่า ชุมชนดนตรีไทยและชุมชนศิลปิน บัอมเมืองและมัสยิดจักรพงษ์ที่มีความเก่าแก่มาแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ชุมชนช่างทองโบราณชาวมุสลิม ต้นลำพูอายุกว่า ๑๐๐ ปี มีการระดมการแสดงของคนในชุมชน เช่น การแสดงดนตรียุค '๖๐ การแสดงลิเกและละครร้องของเหล่าศิลปินดารา ที่เคยอาศัยอยู่ในย่าน ตลอดจนการผสมผสานการแสดงสมัยใหม่ เช่น ละครร่วมสมัย ละครใบ้ ละครหุ่น ศิลปะบนบาทวิถี รวมทั้งร่วมกันปรับปรุงพื้นที่ทางเท้าใหม่ให้เป็นศิลปะสวยงาม (ฉันทัส, อ่างแล้ว : ๘๖-๘๗) การจัดงานครั้งนี้ประสบความสำเร็จในการทำให้ผู้คนทั่วปฎักย่านชุมชนแห่งนี้มากขึ้นเกิดเสียงชื่นชมและนำไปสู่การสนับสนุนให้จัดงานครั้งต่อๆ มา

ในช่วงกลางปี ๒๕๔๒ หลังการจัดงานถนนคนเดินครั้งที่ ๑ กรมธนารักษ์ได้มีแผนจะทำการรื้อทิ้งอาคารโรงพิมพ์เก่าของคุรุสภาอายุซึ่งตั้งอยู่ในย่านถนนพระอาทิตย์ ในอดีตอาคารแห่งนี้เคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสอนช่างพิมพ์แห่งแรกของเมืองไทยในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ฐานะการผ่านบริบททางประวัติศาสตร์มาหลายช่วงสมัยของอาคารแห่งนี้ ทำให้กลุ่มคนที่เคยร่วมจัดงานปิดถนนครั้งแรกรวมตัวกันในนามว่า “ประชาคมพระอาทิตย์” ร่วมกับบางกอกฟอรัมเป็นแกนนำคัดค้านการรื้อทิ้งอาคารและเสนอให้ราชการอนุรักษ์ไว้เป็นโบราณสถานหรือดัดแปลงเพื่อ

ใช้ประโยชน์เป็นศูนย์กิจกรรมแก่ชุมชนในย่าน กรมธนารักษ์จึงต้องระบับแผนงานชั่วคราว การแสดงพลังคัดค้านในคราวนั้นทำให้ประชาคมพระอาทิตย์และชุมชนในละแวกนี้เป็นที่รับรู้ต่อสังคมวงกว้างในภาพลักษณ์ของชุมชนเข้มแข็ง มีศักยภาพและมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ของตน

การจัดงานปิดถนนครั้งที่ ๒ ในปี ๒๕๔๒ จึงมีชุมชนต่างๆ เข้าร่วมมากขึ้นและขยายไปเป็น “ประชาคมบางลำพู” มีเครือข่ายกว้างขวางขึ้นทั้งจากแกนนำชุมชนต่างๆ และบริษัท ห้างร้าน ห้างสรรพสินค้าโดยรอบย่าน เกิดกระแสการตื่นตัวเรื่องการพัฒนาเมืองนับแต่นั้น จนนักวิชาการส่วนหนึ่งให้ความชื่นชมและยกย่องว่า การเกิดขึ้นของประชาคมบางลำพู เป็น **ประชาสังคมในแบบผสม** ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มพลังใหม่อย่างคนชั้นกลาง ได้แก่ ร้านค้า นักเรียน/นักศึกษา ครู/อาจารย์จากสถาบันการศึกษาใกล้เคียง และชุมชนต่างๆ อันเป็นพื้นฐานโครงสร้างจากวัฒนธรรมเดิม แสดงให้เห็นถึงพลังประชาชนที่เข้มแข็ง เป็นตัวอย่างอันดีที่ควรส่งเสริมพัฒนาต่อไป (ฉันทิต, อ้างแล้ว : ๘๓-๘๓)

จากนั้นปลายปี ๒๕๔๒ หลังจากกรุงเทพมหานครจัดสร้างสวนสาธารณะสันติชัยปราการ ในบริเวณที่ตั้งต้นลำพูแล้วเสร็จ ก.ท.ม.ได้ร่วมกับประชาคมบางลำพู เปิด “ลานสุขภาพ” จัดให้มีกิจกรรมแอโรบิค รำมวยจีน ไทเก็ก โยคะ ต่อมา “ประชาคมบางลำพู” ได้ร่วมกับแกนนำจัดกิจกรรมเชิงอนุรักษ์และพัฒนาอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น กิจกรรม “การดักบาตรเชิงวัฒนธรรม” ทุกๆ สิ้นเดือน กิจกรรมพิเศษในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมวันลอยกระทง กิจกรรมวันเฉลิมพระชนมพรรษา กิจกรรมด้านอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมสอนภาษาอังกฤษ กิจกรรมด้านหนังสือของนักเขียนและศิลปิน กิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในสวนสาธารณะได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้พื้นที่แห่งนี้มีความโดดเด่นและกลายมาเป็นพื้นที่ศูนย์กลางแห่งใหม่ในย่านในเวลาเดียวกันร้านรวงริมถนนยามค่ำคืนซึ่งกลายเป็นแหล่งพบปะสังสรรค์ของปัญญาชน คนชั้นกลางในละแวกยังเป็นแกนหลักสำคัญในการจัดกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม ช่วยยกระดับให้ย่านนี้ได้รับการใส่ใจความหมายทางวัฒนธรรมพิเศษ การให้คุณค่ากับภาพลักษณ์ที่ถูกเชิดชูขึ้นใหม่ในความเป็น “เมืองน่าอยู่” ที่ประกอบไปด้วยชุมชนเข้มแข็ง เป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์/ฟื้นฟูมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและการสานต่อประวัติศาสตร์อันยาวนานของพื้นที่

อย่างไรก็ตามแกนนำหลักในการจัดกิจกรรมส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้ค้าริมถนนที่ไม่ใช่คนในพื้นที่แต่เดิม ขณะที่ผู้แทนทางการจากชุมชนที่จัดตั้งโดยสำนักงานเขต กรุงเทพมหานคร เข้าร่วมใน “ประชาคมบางลำพู” เพียงไม่กี่คนเท่านั้น ความลึกลับของโครงสร้างประชาคมได้ส่งผลอย่างมากต่อการจัดกิจกรรมในระยะหลัง จนเกิดความสับสน ความสงสัย แคลงใจและการแตกแยกทาง

ความคิดภายในกลุ่มประชาคมและระหว่างชุมชนต่างๆ โดยรอบในเวลาต่อมา นอกจากนี้ การหาแนวร่วมกรรมการประชาคมในระยะแรกๆ ก็อยู่บนฐานความสัมพันธ์ในช่วงที่บางกอกฟอร์มเข้ามาจัดงานปิดถนนเป็นครั้งแรก โดยการพบปะพูดคุยกับเจ้าของร้านอาหารบางแห่งในย่านซึ่งรู้จักคุ้นเคยกับแกนนำชุมชนบางคน ทำให้สามารถขยายความสัมพันธ์ต่อไปได้ การรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาศัยความสัมพันธ์เดิมเหล่านี้และความเริ่มสนิทสนม ความเกรงอกเกรงใจ การขอรับรองและการจับพลัดจับผลูของชาวบ้านบางคนเข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการ ดังเช่นกรรมการที่มาจากชุมชนตรอกเขียนนิเวศน์-ไก่อ๊ว โดยเหตุนี้ โครงสร้างของ “ประชาคมบางลำพู” จึงขาดความเป็นส่วนหนึ่งส่วนเดียวกับโครงสร้างชุมชนในพื้นที่ กิจกรรมส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นจึงเป็นการคิดจากกลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่ไฝฝืนอยากเห็นเมืองที่สวยงาม น่ายุติในอุดมคติของตน

แกนนำหลักท่านหนึ่งกล่าวแก่ผู้ศึกษาว่า การจัดงานปิดถนนเกิดจากความภาคภูมิใจต่อพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานและเป็นถนนสายที่สวยงาม เป็นความต้องการระดมคนในท้องถิ่นขึ้นมาเนรมิตพื้นที่แห่งนี้ให้เป็น “เมืองในฝัน”

“เมืองในฝันของผมนั้นก็คือ..อยากเห็นบ้านแถวนี้เป็นบ้านที่สวยงาม มีป้อมสวยเป็นเอกลักษณ์ ถนนก็สวย ตึกแถวโบราณก็บูรณะขึ้นได้จากเดิมที่ดูโทรมๆ และความเอื้ออาทรก็ยังมีอยู่เยอะ อยากให้สวยทั้งกายภาพและจิตใจ ให้มีการช่วยเหลือ พบเจอกัน ให้มีวัฒนธรรมที่งดงาม รื้อฟื้นรากเหง้า มรดกเก่าของเก่าที่มีอยู่ ส่งเสริมให้มันงดงาม”

นอกจากนั้น พื้นฐานความคิดในการริเริ่ม จัดกิจกรรมหลายอย่างอยู่บนฐานความคิดที่จะหยิบยกวัฒนธรรมที่สูญหายไปแล้วมาเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ การเน้นรูปแบบที่เลิศหรู พิธีกรรมที่เป็นทางการ เช่นที่แกนนำบางท่านใน “ประชาคมบางลำพู” กล่าวถึงที่มาและรูปแบบของการจัดกิจกรรม “ตักบาตรเชิงวัฒนธรรม” ที่จัดเป็นประจำทุกเดือนว่า “เราต้องการย้อนยุค” “คนต้องเยอะ แต่งผ้าไทย บรรเลงดนตรีไทย พระที่เทศน์ต้องเจ๋ง” รูปแบบกิจกรรมนี้จึงเป็นการรณรงค์ให้ผู้คนในย่านแต่งกายด้วยผ้าไทยมาร่วมทำบุญ ใสบาตรและฟังเทศน์จากพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงภายใต้ร่มไม้ในสวนสาธารณะ พร้อมกับการเปิดเพลงบรรเลงดนตรีไทยประกอบ โดยให้เหตุผลว่า เป็นการจำลองแบบสมัยพุทธกาลที่ศาสนิกชนจะฟังเทศน์จากพระพุทธรูปที่ใต้ร่มไม้ อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี รูปแบบที่แกนนำประชาคมพยายามรณรงค์ไม่ประสบผลสำเร็จทั้งหมด ปัจจุบันผู้คนที่มาเข้าร่วมกิจกรรมไม่ได้แต่งกายด้วยผ้าไทยเพราะเหตุผลเรื่องความเร่งรีบของเวลาและชีวิตสมัยใหม่ที่ไม่สอดคล้องกันเท่าไรนัก แต่กิจกรรมนี้ก็ได้รับความสนใจเข้าร่วมจากผู้คนจำนวนมาก ภาพของ “เมืองในฝัน” ที่กลุ่มคนเหล่านี้อยากให้เป็นจึงแสดงถึงการโหยหา รำลึกถึงอดีตอันงดงามที่มีความเป็น “รูปแบบ” จากอดีต โดยการจำลองหรือสร้างขึ้นใหม่

ในทางเดียวกัน การตระหนักและพยายาม “สร้าง” พลังกลุ่มชุมชนให้เป็นที่ยอมรับ ทำให้ “ประชาคมบางลำพู” พยายามแสดงบทบาท ความเป็นตนเองต่อสาธารณะผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆ มากมายและค่อนข้างประสบผลสำเร็จในเวทีภาพลักษณ์ของคนภายนอกจนได้รับการกล่าวถึงในฐานะประชาสังคมเข้มแข็งจากนักวิชาการและสื่อมวลชนบ่อยครั้ง ปรัชญาพื้นฐานการรวมกลุ่มของ “ประชาคมบางลำพู” ดูจะเป็นสิ่งที่คนภายนอกเชื่อมั่น ศรัทธาโดยไม่ได้รับรู้ถึงความแปลกแยก ลักลั่นภายในระหว่างโครงสร้างความเป็นประชาคมกับชุมชนที่มีอยู่แต่เดิม ภาพลักษณ์ที่คนส่วนใหญ่รับรู้คือภาพของชุมชนที่ถูกปลูกสำนึกในการเสียสละและเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อส่วนรวม เพื่อทดแทนความสัมพันธ์แบบละแวกบ้าน ย่านเรือนที่กลับกลายมาเป็นความแปลกหน้าต่อกันในสังคมเมืองสมัยใหม่ในปัจจุบัน ภาพของการ “ปลูกพื้นที่ชีวิตชุมชน” จึงเป็นสิ่งที่อ้างอิงอยู่บนภาพฝันที่คนชั้นกลางเหล่านี้ใฝ่หามาทดแทนความห่างเหินที่เป็นอยู่ โดยการ “สร้าง” รูปแบบและกลุ่มความสัมพันธ์ขึ้นใหม่ในลักษณะทางการและไม่ได้อยู่บนฐานของความสัมพันธ์แบบธรรมชาติ เป็น “ชุมชนที่เกิดจากการออกแบบ” เพื่อรองรับชีวิตแปลกแยกของปัจเจกชนสมัยใหม่

การดำรงอยู่ของ “ชุมชนน่าอยู่” กับ การสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนชั้นกลาง : พื้นที่สาธารณะของความแปลกแยก

ก่อนหน้าการเกิดขึ้นของ “ประชาคมบางลำพู” กับกระแสการฟื้นฟูเพื่อ “เมืองน่าอยู่” ที่เกิดขึ้นภายใต้โมทัศน์ความเลื่อมของเมือง ชุมชนย่านถนนพระอาทิตย์ถือเป็นย่านชุมชนเก่าแก่มากแห่งหนึ่งของกรุงเทพฯ ที่มีลักษณะเฉพาะคือ เป็นพื้นที่ตอนในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ที่เคยเป็นสถานที่ตั้งวัง/วัด ลำดับจำนวนมาตั้งแต่ในยุคแรกสร้างพระนคร พื้นที่ย่านนี้ยังคงหลงเหลือวัดและสถานและร่องรอยเค้าโครงความทรงจำจำนวนมากเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่างๆ ถนนพระอาทิตย์ยังเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของ “บางลำพู” ซึ่งเป็นย่านการค้าและย่านบันเทิงสำคัญในช่วงกลางสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภาพที่ตกค้างจากอดีตจนถึงปัจจุบันของย่านถนนพระอาทิตย์ เช่น การเป็นที่ตั้งของวังหน้าและที่อยู่อาศัยของเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ที่สำคัญในสมัยก่อน การเป็นที่ตั้งของป้อมพระสุเมรุซึ่งเป็นป้อมโบราณเพียงหนึ่งในสองป้อมที่หลงเหลืออยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร การเป็นที่ตั้งของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์มาแต่อดีต เช่น ชุมชนชาวมุสลิม ชุมชนชาวมอญและชุมชนชาวจีน การเป็นที่ตั้งของตลาดน้ำที่สำคัญในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ การเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสอนช่างพิมพ์แห่งแรกของเมืองไทย การเป็นที่ตั้งของชุมชนดนตรีไทย การเป็นที่ตั้งของต้นลำพูอายุเก่าแก่กว่าร้อยปี กระทั่งการเป็นที่ตั้งของอาคารเก่าแก่สวยงามไม่กี่แห่งในกรุงเทพฯ ที่ยังคงรักษาแบบดั้งเดิมไว้ได้ ทำให้ย่านถนนพระอาทิตย์มีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ดึงดูดให้ผู้คนจากภายนอกเข้ามาอยู่อาศัยและเปิดร้านค้าจำนวนมาก นับตั้งแต่ราว ๗-๘ ปีก่อน ส่งผลให้กลายเป็นแหล่ง

บันเทิงยามค้าคืนต้อนรับนักท่องเที่ยวจากถนนข้าวสาร นักศึกษา ปัญญาชนและคนชั้นกลางใน
ละแวกใกล้เคียง

แม้กาลเวลาจะผ่านมานาน แต่เบื้องหลังอาคารเก่าแกริมถนนสายนี้ ยังคงเป็นที่ตั้ง
ของชุมชนเล็กๆ ที่บีบตัวขนานกับพื้นที่ทางกายภาพของถนนและการบีบรัดจากสภาพแวดล้อม
ทางสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป เมื่อมองจากภายนอก ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่แจ้ที่อยู่ด้าน
หลังอาคารเก่าแก่อาจมีสภาพคล้ายชุมชนแออัดในเมืองที่ถูกรุกด้วยความเจริญเติบโตของทุนนิยม
แต่ชุมชนแห่งนี้ยังคงรักษาสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสายสัมพันธ์ในชุมชนแบบเดิมไว้ได้
เหนียวแน่น โดยเฉพาะยังคงความเป็น “ชุมชนน้ำอ้อย” สำหรับชาวบ้านที่นี่

ประชากรที่มีอยู่เกือบ ๓๐๐ ครัวเรือน ปะปนระหว่างชาวบ้านที่สืบทอดอาศัยมาแต่สมัย
ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งประกอบด้วยชาวมอญจากที่ต่างๆ กลุ่มคนจากภายนอกที่ทยอยอพยพ โยก
ย้ายเข้ามาอยู่อาศัย ทำมาหากิน รวมทั้งชุมชนหมู่บ้านจัดสรรใจกลางชุมชนที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อราว
๑๐ ปีที่แล้ว พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนเป็นพื้นที่เช่าจากสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่เปิดให้
ชาวบ้านเช่าในราคาถูก ชาวบ้านซึ่งเป็นชาวมอญที่อยู่มาแต่เดิมและเป็นประชากรกลุ่มที่ค่อนข้างมี
ความผูกพันและมีสายสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่น จะมีคำเรียกตัวเองที่บ่งถึงความใกล้ชิดและ
ลักษณะเฉพาะของชุมชนว่า “ชาวตรอก” พวกเขา ยังคงสามารถไล่ลำดับความเก่าแก่ของระยะ
เวลาการเข้ามาอาศัย การลำดับความเป็นคนเก่า คนใหม่ ความเป็นเครือญาติและการมีเชื้อสาย
มอญร่วมกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้สิ่งหนึ่งที่ช่วยเชื่อมโยง สานเกลียวสายสัมพันธ์ความเป็นชุมชนของ
พวกเขาไว้ก็คือ การที่พื้นที่ตั้งชุมชนตั้งอยู่ในที่วังเก่าของกรมหลวงจักรเจษฎา พระอนุชาในรัชกาล
ที่ ๑ และปัจจุบันยังคงหลงเหลือซากประตูวังเก่าให้เห็นบริเวณริมถนนพระอาทิตย์ ตลอดจนมี
ศาลเพียงตาของพระองค์ตั้งอยู่ในชุมชนและหน้าประตูวังเก่ารวมถึง ๒ แห่ง

ศาลเพียงตานี้มีความสำคัญต่อชุมชนอย่างมาก ในทุกๆ ขึ้นปีใหม่ ชาวชุมชนจะร่วมกันจัด
พิธีบวงสรวง “เสด็จพ่อ” หรือกรมหลวงจักรเจษฎาเพื่อเป็นสิริมงคล มีคณะกรรมการชุมชนเรียกว่า
“คณะกรรมการจัดงานปีใหม่” หรือ “กลุ่มเจ้าพ่อ” ซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมเนียมดำเนินการเรียกร้อยเงิน
บริจาคจากชาวชุมชนสำหรับจัดพิธีบวงสรวงและจัดงานบุญปีใหม่ ส่วนของเงินที่เหลือยังเป็นกอง
ทุนสำหรับจัดซื้ออุปกรณ์ดับเพลิงติดตั้งในชุมชน และเป็นค่าใช้จ่ายแก่กลุ่มอาสาสมัครบรรเทา
สาธารณภัยซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชน(ก่อตั้งในปี ๒๕๓๖) กลุ่มผู้นำตามธรรมเนียม
เหล่านี้ได้รับความยอมรับจากชาวบ้านส่วนใหญ่เพราะความเป็นคนเก่าแก่และการบริหารจัดการ
การเงินที่เปิดเผยมองตรงไปตรงมา พิธีบวงสรวง “เสด็จพ่อ” และงานบุญต่างๆ จึงเป็นกิจกรรมส่วน
รวมที่คนในชุมชนให้ความสำคัญและร่วมมือกันไม่ขาดระยะ ส่วนหนึ่งของความร่วมมือร่วมใจนั้น

มาจากความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อองค์ “เสด็จพ่อ” ทั้งในเรื่องการสำนึกพระคุณต่อที่อยู่อาศัยและความเชื่อว่า “เสด็จพ่อ” ช่วยปกป้องคุ้มภัยชุมชนจากเพลิงไหม้ที่เกิดขึ้นหลายครั้งในละแวกใกล้เคียง ทำให้ “เสด็จพ่อ” เปรียบเสมือนศูนย์รวมใจที่นำมาซึ่งความร่วมมือในกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน กระทั่งมีชาวบ้านบางส่วนพยายามที่จะรวบรวมและเขียนประวัติศาสตร์ของ “เสด็จพ่อ” นอกจากนั้น

สภาพที่ชุมชนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้และอยู่กันอย่างแออัดในตรอกแคบๆ ส่วนหนึ่งยังกลายเป็นสภาพเป็นเกสต์เฮาส์และบ้านเช่าสำหรับคนภายนอกที่เข้ามาหาเช่ากินค่ำในย่านบางลำพู ชาวบ้านเชื้อสายมอญที่อยู่มาแต่เดิมมองว่า คนเหล่านี้ไม่มีความรู้สึกรักและหวงแหนในที่อยู่อาศัยเช่นพวกเขา บ่อยครั้งเหตุต้นเพลิงที่เกิดขึ้นจึงมาจากบ้านเช่า ชาวตรอกยังตระหนักว่า หากพลังให้เกิดเพลิงไหม้วอดวายขึ้นเมื่อใด สภาพความเป็นชาวตรอกที่อยู่ร่วมกันเสมือนญาติพี่น้องกันมายาวนานก็จะสูญหายไปด้วย ความรักต่อชุมชนของตนเองเหล่านี้ทำให้ชาวตรอกให้ความสำคัญอย่างมากต่อกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความปลอดภัยภายในชุมชน

แม้ว่าชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่แจ้ จะเป็นชุมชนเก่าแก่ที่อยู่อาศัยบนพื้นที่เล็กๆ พวกเขาก็มีพื้นที่สาธารณะที่เป็นศูนย์กลางชุมชนอยู่ ๒ แห่ง เรียกกันว่า “ลานร้าว” และ “ลานต้นสน” ในอดีตพื้นที่เหล่านี้เคยมีสภาพเป็นลานบ้านเติง พบปะสังสรรค์กันระหว่างเพื่อนบ้านทั้งในและนอกชุมชนมาแต่ก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ว่าปัจจุบันในทางกายภาพ พื้นที่สาธารณะดังกล่าวจะถูกเปลี่ยนแปลงและบีบให้เหลือเป็นเพียงทางเดินสัญจรภายในตรอก แต่ในเวลาเดียวกันพื้นที่ดังกล่าวยังคงทำหน้าที่เป็นแหล่งพบปะ ปริชาหาหรือของชาวบ้านและโดยเฉพาะเมื่อฤดูกาลแห่งพิธีกรรมงานบุญและงานสังสรรค์มาถึง ทางสัญจรนี้จะกลายมาเป็นพื้นที่พิเศษที่ยึดโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน ดังนั้น พื้นที่สาธารณะสำหรับชาวบ้านจึงมีลักษณะเลือนไหล ไม่หยุดนิ่งและมีความซ้อนทับกับวิถีชีวิตปกติของชุมชน

เช่นเดียวกับการรวมกลุ่มเพื่อทำประโยชน์แก่ชุมชนส่วนรวมของชาวตรอกอาจเป็นเรื่องทับซ้อนระหว่างความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับการเสียสละเพื่อชุมชน รูปแบบองค์กรของชาวบ้านจึงมีลักษณะไม่เป็นทางการ เป็นการรวมตัวหลวมๆ แต่แน่นแฟ้น มีการบริหารจัดการและการเตรียมงานอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ไม่มีกฎเกณฑ์และพิธีการ เมื่อถึงเวลา ชาวตรอกจะรู้ว่า ตนเองควรเข้ามามีบทบาทช่วยเหลืออย่างไร การทำงานเพื่อส่วนรวมจึงเป็นในลักษณะ “ช่วยๆ กัน” การถ่ายทอดความรู้ก็ผ่านกระบวนการทดลอง สัมผัส จดจำและฝึกสอนจากผู้ใหญ่แต่ละรุ่นไปสู่ลูกหลานในชุมชนหรือที่เรียกว่า “ปั้นเด็กใหม่” แกนนำชาวตรอกกล่าวว่า วิธีเช่นนี้ช่วยให้เด็ก ๆ เกิดความรับผิดชอบ ความภาคภูมิใจและค่อยๆ ซึมซับจนเกิดจิตสำนึกการทำงานแก่ส่วนรวมต่อไป

อย่างไม่ว่างตัว ช่วยสร้างสมาชิกรุ่นต่อรุ่นอย่างไม่ขาดสาย ดังเช่นการจัดพิธีบวงสรวง “เสด็จพ่อ” ที่ชาวตรอกสามารถกระทำต่อเนื่องกันมาเนิ่นนานจนแม้ผู้เฒ่าผู้แก่ยังจำไม่อาจจำได้ว่า มีมาตั้งแต่เมื่อใดหรือใครคือผู้ริเริ่ม แต่ต่างตระหนักว่าเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องร่วมมือกันจัดงานในทุกๆ ปี

รูปแบบการจัดงานภายในชุมชนนั้นเป็นไปอย่างง่าย ๆ ในกรณีของพิธีบวงสรวงและงานบุญปีใหม่ เมื่อใกล้ถึงกำหนดจัดงาน คณะกรรมการจะออกหนังสือเวียนแจกจ่ายแก่สมาชิกชุมชนและติดประกาศทั่วไปในตรอก ชาวบ้านจะมานำเงินใส่ของร่วมลงขันและมีการออกประกาศรายชื่อผู้บริจาคในเช้าของวันงาน ก่อนหน้าการจัดงานก็จะมีอาสาสมัครมาร่วมกันจัดเตรียมสถานที่เพื่อนิมนต์พระสงฆ์มาถวายเพลในวันที่ ๑ มกราคม จากนั้นชาวตรอกจะร่วมกันทำอาหาร ส่วนวันที่ ๒ ชาวบ้านจะทำการว่าจ้างคณะลิเกขาประจำมารำถวายหน้าศาลและเล่นลิเกถวายต่อเนื่องถึงสองวันสองคืน แต่หากมีการแก้บนก็อาจยืดเยื้อออกไปเป็นสามวันสามคืน ในช่วงวันงานบริเวณที่เคยเป็นเพียงทางสัญจรจะกลับเต็มไปด้วยสมาชิกที่มาช่วยและร่วมงานจำนวนมาก เช่นเดียวกับงานบุญสงกรานต์จะเป็นวันที่ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่ขยับขยาย โยกย้ายออกไปจะกลับมาเยี่ยมเยือนและสนุกสนานร่วมกัน ถึงแม้ว่าจะมีความหมางเมินกันบ้างระหว่างสมาชิกชาวตรอก แต่พิธีกรรมและงานบุญก็ยังคงสานต่อ ยึดโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชนไว้และชาวบ้านก็เห็นว่าที่นี่ยังคงเป็น “ชุมชนน่าอยู่” และสงบสุขสำหรับพวกเขา

ด้วยภาพข้างต้น ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่อั่ว ดูจะเป็นส่วนย่อยๆ ภายในภาพของชุมชนย่านบางลำพูที่ไม่ได้อยู่ในความรับรู้ของคนทั่วไปเฉกเช่น “ประชาคมบางลำพู” ซึ่งทำหน้าที่เสมือนตัวแทนชาวชุมชนในย่าน ในทางตรงข้าม ชาวตรอกส่วนใหญ่มีความรู้สึกในทางลบต่อประชาคมอย่างรุนแรงและแบ่งแยกว่าสมาชิกในประชาคมเป็น “พวกภิรมณน” ที่ทำธุรกิจการค้า ไม่ได้มีฐานะเป็นสมาชิกภายในชุมชน อีกทั้งรูปแบบการทำงานที่แตกต่างกัน เช่น การขอสปอนเซอร์จัดงานพิธีการขนาดใหญ่ มีการว่าจ้างคณะแสดงมาจากที่อื่น การเชื้อเชิญข้าราชการระดับสูงมาเปิดงาน การกระจายข่าวผ่านสื่อต่างๆ ที่ต้องใช้เงินจำนวนมาก ยังทำให้แกนนำประชาคมส่วนน้อยที่มาจากชุมชนในฐานะผู้มีอาวุโสไม่อยู่ในสถานภาพที่จะมีบทบาทอะไรมากนัก บทบาทหลักจึงอยู่ที่แกนนำซึ่งมาจากกลุ่มร้านค้า ตัวแทนที่เป็นผู้อาวุโสจึงถูกมองจากชาวตรอกว่า เป็นเพียงหุ่นเชิดแก่กลุ่มคนภิรมณนเท่านั้น

ในทางหลักการ “ประชาคมบางลำพู” เป็นที่รับรู้จากคนทั่วไปในฐานะตัวแทนชุมชนย่านบางลำพูซึ่งประกอบด้วย ชุมชนหลายแห่งได้แก่ ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่อั่ว ชุมชนวัดสังเวช ชุมชนมัสยิดจักรพงษ์ ชุมชนวัดสามพระยา ชุมชนบวรรังษี ชุมชนวัดอินทรวินัยและร้านค้าภิรมณน พระอาทิตย์ แต่จากการที่ผู้ศึกษาเข้าไปพูดคุยกับสมาชิกชุมชนในย่าน ทำให้ทราบว่า แท้จริงแล้ว

แกนนำหลักของ “ประชาคมบางลำพู” มีเพียงผู้นำชุมชนบางส่วนจากชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่แจ้ ผู้อาวุโสของชุมชนวัดสังเวชบางท่านและเจ้าของกิจการ ห้างร้านริมถนนพระอาทิตย์และย่านบางลำพู ในขณะที่บางกอกฟอรัมได้ห่างหายไปตั้งแต่หลังจากการจัดงานปิดถนนครั้งที่ ๒ “ประชาคมบางลำพู” จึงมีลักษณะเป็นองค์กรจัดตั้งที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้ที่มีสถานภาพและศักยภาพทางเศรษฐกิจ/สังคม และไม่ใช่คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่แต่แรกเริ่ม

แม้ว่าในการจัดงานปิดถนนครั้งแรกกลุ่มคนเหล่านี้จะได้รับการยอมรับและเข้ามามีส่วนร่วมจากชุมชนในพื้นที่ แต่การที่ “ประชาคมบางลำพู” ขยายไปเป็นองค์กรระดับกว้างและเชิญกลุ่มที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงเข้ามาเป็นคณะกรรมการในระยะต่อมา คนเหล่านี้ได้มีบทบาทหลักในการกำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ ทำให้คนในชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่แจ้และชุมชนวัดสังเวชมองว่า การรวมกลุ่มของประชาคมเป็นเพียงการเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ความอคติและความไม่เชื่อมั่น ศรัทธาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่มีการเก็บค่าออกร้านเป็นจำนวนเงินสูงเมื่อมีการจัดงานถนนคนเดินครั้งที่ ๒ และในการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในสวนสาธารณะ เช่น เงินบริจาคที่ได้จากกลุ่มผู้มาร่วมกิจกรรมต่างๆ ค่าออกร้านและผลกำไรจากการขายของในงานเทศกาลที่จัดภายในสวนสาธารณะ คนในชุมชนตำหนิว่า “ประชาคมบางลำพู” ไม่มีความโปร่งใสเกี่ยวกับเงินจำนวนนี้และไม่เคยมีการนำรายได้มาทำให้เป็นประโยชน์ส่วนรวมแก่ชุมชนแต่อย่างใด

เนื่องจาก “ประชาคมบางลำพู” เป็นการรวมกลุ่มคนที่มีสถานภาพและพื้นฐานการศึกษาสูงและอยู่ฐานของความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นใหม่ รูปแบบการทำงานของกลุ่มจึงมีลักษณะเป็น “องค์กร” มี “ระบบการจัดการ” ที่เป็นทางการ เช่น มีการออกจดหมายถึงสมาชิกเพื่อเชิญประชุม มีการหารือแบ่งงาน การติดต่อหน่วยงานภายนอกเพื่อขอรับการสนับสนุน การจัดพิธีเปิดงานและการออกร้านที่มีระเบียบควบคุม นอกจากนี้ รูปแบบการจัดงานก็มุ่งเน้นความใหญ่โต มีการว่าจ้างคณะแสดงจากภายนอก การจัดกิจกรรมในวงกว้างและเป็นเรื่องที่ไกลตัวจากวิถีชีวิตปกติของชุมชน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเรื่องฟุ้งเฟ้อ เกินเลยจากที่ชุมชนคาดหวังและไม่เห็นว่าการก่อประโยชน์อันใดต่อชีวิตประจำวันของพวกเขา

ในทางกลับกัน แกนนำของ “ประชาคมบางลำพู” เห็นว่า การจัดงานเล็กๆ ภายในชุมชน การมีระบบการทำงานในลักษณะกันเอง การบอกต่อ ให้อำนาจและระบบน้ำใจ โดยไม่มีการประชุม แบ่งงานอย่างเป็นระบบของชุมชนนั้น เป็นความอ่อนแอ ไร้ระเบียบและไม่มีศักยภาพ ซึ่งเป็นช่องว่างและความชอบธรรมที่ “ประชาคมบางลำพู” จะเข้ามามีบทบาทเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้เรียนรู้จากกระบวนการทำงานของประชาคม แม้ว่า ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยจะรู้สึกชื่นชมในกิจกรรม

หลายอย่างที่ประชาคมริเริ่ม แต่ส่วนหนึ่งเห็นว่า “ไม่มีความจำเป็นอันใดที่ “ประชาคมบางลำพู” จะต้องระดมทรัพยากรจำนวนมากเพื่อจัดกิจกรรมในวงกว้าง อาทิ การจัดกิจกรรมแอโรบิคเป็นประจำทุกวัน ซึ่งต้องใช้งบประมาณในการว่าจ้างวิทยากร ค่าใช้จ่ายเครื่องเสียงและไฟฟ้า ในขณะที่กิจกรรมบางอย่างได้รับเสียงชื่นชมจากคนภายนอก เช่น การสอนภาษาอังกฤษในสวนสาธารณะที่เก็บค่าเรียนในราคาย่อมเยา ถูกตั้งข้อสังเกตจากชุมชนว่าเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้และการโปรโมทร้านค้าของสมาชิก “ประชาคมบางลำพู”

เหตุผลสำคัญของข้อแคลงใจดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานที่การทำงานของ “ประชาคมบางลำพู” ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมของคนส่วนใหญ่ในชุมชน การบริหารจัดการที่ไม่มีการเปิดเผยชัดเจนเพียงพอ นอกจากนั้น การที่ชุมชนไม่ถือว่าเขาเหล่านั้นเป็นคนในชุมชน จึงไม่มีความชอบธรรมที่จะเข้ามามีสิทธิ อำนาจเหนือในการปฏิบัติการใดๆ กลับเป็นเพียงการฉกฉวยชื่อย่าน “บางลำพู” ไปใช้สร้างภาพลักษณ์ที่สวยงาม เป็นอุดมคติ ขณะที่ชุมชนที่เป็นอยู่แทบไม่มีตัวตนอยู่ในภาพเหล่านั้นเลย ทำให้การดำเนินงานของประชาคมบางลำพูกลายเป็นเพียงการสร้างภาพและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนบางกลุ่มในสายตาของชาวบ้าน

มายาคติของอุดมคติ : อำนาจและการเบียดฉก

การรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่เป็นความพยายามของคนชั้นกลางที่ต้องการย้อนรำลึกและสร้างสิ่งที่ขาดหายไปจากเมืองใหญ่ เช่น พื้นที่เชิงวัฒนธรรมที่อ้างอิงอยู่กับรากเหง้า (root) ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีเดิมๆ ที่สูญหายไปตามกาลเวลา พื้นที่สาธารณะในเชิงกายภาพ สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบของอารยะของเมืองที่คนชั้นกลางเห็นว่าเคยมีและควรรื้อฟื้นให้มีขึ้น เป็นทุนทางวัฒนธรรมในเมืองใหญ่ที่พวกเขาโหยหาเพื่อลบความรู้สึกว่า “เมือง” เป็นพื้นที่/สังคมแห่งความสูญเสียและเสื่อมถอย ด้วยการพยายามประดิษฐ์สร้าง(invent)สิ่งเหล่านี้ขึ้นมาใหม่

ทั้งนี้ทั้งนั้น ความพยายามดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้กระบวนการและการปฏิบัติที่ละเลยต่อมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่อยู่รอบๆ และปราศจากความเชื่อมต่อกับวิถีชีวิตปกติของชุมชน พื้นที่ที่พวกเขาพยายามเข้ามาสร้างให้เป็น “เมืองในฝัน” จึงไม่ต่างจากการมองว่ามันเป็นเพียงฟิสิกส์และเมืองเนรมิตที่สามารถต่อเติมเสริมแต่งให้เป็นในแบบอุดมคติ สิ่งเหล่านี้กระทำผ่านกระบวนการใหญ่ๆ ๓ ทางคือ การเปิดพื้นที่สาธารณะสำหรับตนเอง การสร้างชุดความสัมพันธ์ใหม่เพื่อช่วงชิงความชอบธรรมจากชุดความสัมพันธ์เดิม และประการสุดท้าย การสร้างพื้นที่และความทรงจำใหม่บนประวัติศาสตร์ชุดเดิม

ในด้าน “พื้นที่สาธารณะ” กาญจนา แก้วเทพ(๒๕๔๓ : ๑๗๗) ให้ความเห็นว่า พื้นที่สาธารณะเกิดขึ้นเพื่อทดแทนสายสัมพันธ์แบบเดิมๆ (social bonds) เช่น สายสัมพันธ์กับวัด เครือ

ญาติ เพื่อนบ้าน ชุมชนที่ได้ถูกตัดขาด หายไป ทำให้คนเมืองมีลักษณะโดดเดี่ยว การสร้างพื้นที่สาธารณะถูกนำมาเป็นวิธีหนึ่งในการสร้างสายสัมพันธ์แบบใหม่ๆ ในเมือง เพื่อสร้างสรรค์ความมีชีวิตชีวาในเมือง อาจเป็นในรูปกิจกรรมอาสาสมัคร การรวมตัวเป็นกลุ่ม ชมรมต่างๆ รวมถึงการปลูกเสกเอาพื้นที่รูปธรรมที่เป็นศูนย์กลางหรือศูนย์รวมชีวิตของเมืองมาสร้างกิจกรรมต่างๆ ขึ้นมาใหม่ อย่างเช่น ลานบ้านลานเมืองหรือการรื้อฟื้นย่านชุมชนต่างๆ แต่ก็มักมีการกีดกันหรือยึดกุมอำนาจของคนบางกลุ่มในการเข้ามาจัดการพื้นที่สาธารณะนั้นๆ กาญจนายกตัวอย่างเรื่องการควบคุมสื่อมวลชนของรัฐในยุคศตวรรษที่ ๒๐ นี้ ว่าเป็นการกีดกันรูปแบบใหม่ กล่าวคือ ในสังคมเก่าประชาชนจะไม่มีโอกาสได้เห็นพื้นที่สาธารณะเลย แต่ในปัจจุบันรัฐใช้วิธีปิดกั้นการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารบางอย่าง การใช้สื่อเป็นเวทีในการแสดงละครหรือประกอบพิธีกรรมทางการเมือง ส่วนประชาชนมีฐานะเป็นเพียงผู้เฝ้าดู ทำให้ความเป็นสาธารณะที่เกิดขึ้นเป็นเพียง “พื้นที่สาธารณะเทียม” (pseudo-public space) ประชาชนอาจมีความเห็นความรู้สึกแต่ไม่มีช่องทางที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมบนเวทีได้ (น.๒๐๓-๒๐๔)

ในกรณีพื้นที่ศึกษา ชุมชนในพื้นที่อยู่ในฐานะเพียงผู้เฝ้าดูการแสดงบทบาทของกลุ่มคนที่พวกเขาเรียกว่า “คนนอก” โดยไม่อาจเข้าไปเป็นผู้กุมบทบาทหลัก ตรงกันข้ามพื้นที่ที่แก่นนำชุมชนมีบทบาทนำกลับเป็นพื้นที่สาธารณะภายในชุมชนของตัว เช่น การจัดกิจกรรมงานบุญแบบต่างๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพวกเขา ขณะที่กิจกรรมของ “ประชาคมบางลำพู” เน้นการจัดฉาก เวทีแสดง พิธีกรรมแบบทางการและความสวยงามแบบโรแมนติก “ประชาคมบางลำพู” จึงมีความหมายเท่ากับการเปิดพื้นที่สาธารณะเทียมที่ชุมชนไม่มีโอกาสต่อรอง/โต้เถียงกับภาพลักษณ์ “ชุมชนเข้มแข็ง” ที่คนชั้นกลางเหล่านั้นสร้างขึ้น ความไม่เท่าเทียมในพื้นที่สาธารณะตรงนี้เกิดขึ้นด้วยการที่คนส่วนหนึ่งที่เป็นแก่นนำประชาคมอยู่ในสถานภาพที่ดี มีเครือข่ายกับภาคต่างๆ ทั้งราชการ ธุรกิจ เอกชนและมีวิธีการนำเสนอตัวเองต่อสาธารณชน ภาพของ “พื้นที่สาธารณะ” จริงๆ จึงไม่ได้มีอยู่ในพื้นที่บางลำพูตามชื่อเรียก “ประชาคมบางลำพู” แต่เป็นพื้นที่สาธารณะของคนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งที่สร้างพื้นที่ของตัวเองขึ้นโดยอ้างอิงอยู่บนพื้นที่ของความเป็น “ชุมชน”

มีงานศึกษาที่พยายามตีความแนวคิดประชาสังคม (civil society) แบบใหม่ เรื่อง “Reconceptualising Civil Society : The Performance of Public Culture(s)” ของ Alexander Horstmann (1999) เป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง “กลุ่มผู้รักสงขลา” องค์กรด้านการพัฒนาเมืองที่ใช้คลื่นวิทยุและพุทธศาสนาสายท่านพุทธทาส มาเป็นสื่อกลางในการฟื้นฟูจริยธรรมและสร้างพลังมวลชนอย่างได้ผลในสงขลา กลุ่มนี้มองว่า สังคมกำลังเสื่อมทราม เต็มไปด้วยปัญหาสังคม การแก่งแย่งและความแปลกหน้าต่อกัน ในขณะที่ “กลุ่มอนุรักษ์ศาสนาอิสลาม” ในปัตตานี ซึ่งสมาชิกมาจากกลุ่มผู้มีการศึกษาสูง คาดหวังที่จะฟื้นฟูศาสนาให้บริสุทธิ์และสูงส่ง ผู้นำ

กลุ่มล้วนได้รับการถ่ายทอดความรู้ทางศาสนาจากประเทศตะวันออกกลางโดยตรงซึ่งถือเป็นแม่แบบที่ได้รับการยอมรับ และยังมีหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือสื่อสารกับสมาชิกสังคมในวงกว้าง

Horstmann เสนอว่า การเข้ามามีบทบาทพัฒนาเมืองและศาสนาของทั้งกลุ่มเป็นการสร้างตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมแก่ตนเองของคนชั้นกลาง พยายามที่จะนิยามพื้นที่ทางสังคมโดยการใช้สื่อที่มีประสิทธิภาพ การอ้างอิงความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิมเข้าไปสู่เวทีโลก (world spaces) การประดิษฐ์ประเพณีปฏิบัติที่ไม่ใช่เพื่อตอกย้ำ รักษาอดีตไว้ หากแต่เป็นการแสดงออกซึ่งความเป็น "โลกสมัยนิยม" (global modernities) คนชั้นกลางเหล่านี้พยายามที่จะสร้างพื้นที่ของตนให้เข้าไปอยู่ในพื้นที่สาธารณะ นั่นคือ สร้างและโปรโมทรูปแบบของความเป็นอารยะ จากนั้นเข้ายึดกุม/ครอบครองอาณาบริเวณสาธารณะดังกล่าว (take over the public sphere) Horst เห็นว่า วิธีการนี้เป็นการใช้เทคนิควิทยาในการสร้างวาทกรรมครอบงำมวลชน (discursive and discipline technologies) และไม่ต่างจากการแสดงละครบนเวทีสังคมเพียงเพื่อสร้างการยอมรับและฐานอำนาจแก่ตนเอง ขบวนการเคลื่อนไหวแบบ civil society ในบางครั้งจึงเป็นความพยายามที่จะควบคุมอาณาบริเวณสาธารณะและสถาปนารูปแบบอารยธรรมบางอย่างขึ้นมา (institutionalise the models of civilisation)

ขบวนการฟื้นฟูเมืองที่เกิดขึ้นในย่านถนนพระอาทิตย์อาจเป็นกรณีศึกษาที่มีความคล้ายคลึงกัน พื้นที่ย่านแห่งนี้มีประวัติศาสตร์ ความเก่าแก่และโบราณวัตถุเป็นทุนทางวัฒนธรรมมากพอที่คนชั้นกลางจากภายนอกจะเข้ามาหยิบฉวยเป็นทรัพยากรในการอ้างอิงอุดมการณ์ของตน ในยุคที่ผู้คนหันมาให้ความสำคัญกับการค้นหารากเหง้า ความทรงจำและประวัติศาสตร์เพื่อยืนยันการมีอยู่ของตนเอง การแสดงออกของคนชั้นกลางที่ต้องการฟื้นฟูเมืองอาจเป็นความต้องการเติมเต็มภาพบางด้านของเมืองที่ขาดหายไป การเรียกร้องพื้นที่สาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของการพยายามสร้างอาณาบริเวณสาธารณะแก่ตนเองของคนชั้นกลางที่วาดหวังจะได้มีส่วนร่วมในการเข้ามาจัดการและออกแบบเมืองในแบบที่ปรารถนาให้เป็น

นอกจากนั้น เมืองใหญ่สำหรับคนชั้นกลางก็ขาดแคลนมิติของความสัมพันธ์ใกล้ชิด ขณะเดียวกันวิถีชีวิตแบบปัจเจกก็เรียกร้องให้พวกเขาต้องการหาแหล่งอ้างอิงความสัมพันธ์ของตนเอง ความเป็นกลุ่มก้อน องค์กรหรือชุมชนจำลอง การสร้างกลุ่มสัมพันธ์ในลักษณะประชาสังคม จึงเป็นหนทางที่เปิดช่องว่างให้พวกเขาได้เข้ามาแสดงความเป็นเจ้าของชุมชน พื้นที่ที่สามารถอ้างอิงกับรากเหง้าทางประวัติศาสตร์อันยาวนานได้ การเปิดพื้นที่สาธารณะทางสังคมขึ้นนี้จึงกลายเป็นการเข้าครอบครองอาณาบริเวณสาธารณะที่ชาวบ้านเคยมีที่ทางของตนเอง เป็นพื้นที่ที่ซ่อนทับ

ระหว่างชุมชนธรรมชาติกับชุมชนที่เกิดจากการประดิษฐ์สร้าง และระหว่างโลกทัศน์ความเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยช่องว่างของกลุ่มคนที่ต้องการอ้างอิงตนเองกับเมืองในอุดมคติและกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตกลมกลืนอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของเมือง

ในด้านชุดความสัมพันธ์ ความเป็นชุมชนเป็นสิ่งที่เมืองคัมภีร์ประกอบและรายละเอียดซับซ้อนซึ่งไม่สามารถสร้างจำลองได้ด้วยการจัดตั้ง การเข้ามามีบทบาทของ “ประชาคมบางลำพู” จึงเป็นการสวมรอยชุดความสัมพันธ์ที่อาศัยช่องทางทางสถานภาพและศักยภาพในการเข้ามามีบทบาทในวงกว้างต่อสังคมสาธารณะ สำหรับชาวบ้านแล้ว ความเป็นชุมชนมีความหมายเท่ากับ “ชาวตรอก” ที่มีนัยยะและองค์ประกอบซับซ้อนทางความสัมพันธ์ทั้งทางเครือญาติ เชื้อชาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน ที่มีที่มาที่ไป ไม่ใช่แค่เพียงขอบเขตทางกายภาพที่สามารถกำหนดตายตัวหรือจัดตั้งได้ภายในชั่ววัน ความสัมพันธ์แบบ “ตรอก” อาจคล้ายกับความสัมพันธ์แบบ “ย่าน” ของวิลลิสรี (๒๕๓๗) และ ระบบโครงข่าย (pathwork) ของ O'Corner (1990) ซึ่งเสนอว่า ลักษณะหรือรูปแบบ (pattern) เฉพาะของเมืองแบบดั้งเดิมในกรุงเทพฯ ประกอบไปด้วย “ย่าน” หรือ “โครงข่าย” ทั้งหลายเชื่อมต่อกัน มีความเกาะเกี่ยวกันที่มากกว่าในเชิงกายภาพ คือ มีความเกาะเกี่ยวทางความสัมพันธ์และในมโนภาพของเมือง ย่านหรือโครงข่ายจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงบ่งบอกขอบเขต อาณาบริเวณของสถานที่หนึ่งๆ เท่านั้น หากแต่สามารถบ่งชี้มิติความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในบริเวณนั้นๆ ได้ เปรียบเสมือนแผนที่ในโลกทัศน์ ในทางเดียวกัน “ตรอก” ของชุมชนเป็นคำเรียกและการบ่งบอกอาณาเขต ความสัมพันธ์ในพื้นที่ย่อยๆ ภายใน “เวียง” เดียวกัน “ตรอก” เป็นหน่วยที่ย่อยลงไปจาก “ย่าน” แต่ตรอกไม่ใช่แค่ทางสัญจร หากยังเป็นขอบเขตพื้นที่สังคมย่อยๆ แบบละแวกบ้าน เพื่อนบ้านและเป็นคำเรียกดั้งเดิมที่ชาวบ้านใช้นิยามตัวเอง

อย่างแปลกแยกกัน “ประชาคมบางลำพู” ได้สร้างชุดความสัมพันธ์ใหม่ที่ซ้อนทับกับชุดความสัมพันธ์เหล่านี้ขึ้น เป็นชุดความสัมพันธ์ใหม่ที่เลือกสร้าง image ของพลเมืองที่ตื่นตัวและเข้มแข็งของบางลำพู การสืบสาน อนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มีกิจกรรมพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่คนในย่านมากมาย มีระบบการทำงานที่ชัดเจน มีการประกาศจุดยืนหรือเจตนารมณ์ของกลุ่ม ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ชุดใหม่ที่ดูเป็นระเบียบ มีหลักการ ยิ่งใหญ่ หากแต่ขาดการเชื่อมต่อกับชุดความสัมพันธ์เดิมของชุมชน ทั้งนี้เพราะ “ประชาคมบางลำพู” เกิดขึ้นด้วยความเชื่อว่าความเป็น “ชุมชน” ควรถูกรื้อฟื้นหรือสามารถออกแบบ (design) ขึ้นมาใหม่ได้ตามภาพแบบอุดมคติที่ก่อปรไปด้วยความร่วมมือร่วมใจ ความเสียสละเพื่อช่วยให้เกิดสายสัมพันธ์ชุดใหม่ที่ช่วยทดแทนสายสัมพันธ์เดิมในเมืองที่ถูกกระแทกทำลายหรือทำให้ผุไปแล้ว ในความเป็นจริงเรากลับพบว่า “ชุมชน” ที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นนี้ไม่มีความต่อเนื่องในตัวของมันเอง ต้องอาศัยระบบการจัดการหว่นล้อม ขอร้อง ประสานงานและการแบ่งความรับผิดชอบอย่างเป็นสัดส่วน ไม่มีความผูก

พันแน่นแฟ้นที่สามารถขยายเครือข่ายได้กว้างขวางเช่นที่กลุ่มแบบในชุมชน ซึ่งระบบความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและไม่อาจสร้างขึ้นเลียนแบบได้ด้วยการออกแบบอย่างในอุดมคติ

ประการสุดท้าย กระบวนการสร้างพื้นที่และความทรงจำร่วมทางประวัติศาสตร์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างความยอมรับของ “ประชาคมบางลำพู” และกระบวนการรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่ที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนมาสู่การเป็นศูนย์กลางของย่านถนนพระอาทิตย์เป็นการเคลื่อนย้าย ปรับแต่งและสร้างความทรงจำหลักและประวัติศาสตร์ชุดใหม่ที่อ้างอิงอยู่บนชุดประวัติศาสตร์และความทรงจำเดิมของคนในย่านที่เรียบง่ายแต่ซับซ้อน และมีความหมายมากกว่าการเป็นแค่ “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่หยุดนิ่ง หรือเป็นเพียง “วัตถุ” ที่ผู้คนทั่วไปพากันมาชื่นชมในฐานะสัญลักษณ์ของย่าน การอ้างอิงชุดประวัติศาสตร์และความทรงจำเดิมของชุมชน เช่น การอ้างอิงอยู่บนความเป็นพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่วัฒนธรรม การมีอาคารเก่าแก่สวยงาม มีทรัพยากรที่ทรงคุณค่าในฐานะเอกลักษณ์ เช่น บ้านดนตรีไทย ดันลำพู โรงเรียนสอนช่างพิมพ์แห่งแรก(ตึกโรงพิมพ์คุรุสภา) และป้อมพระสุเมรุ ทำให้ภาพ “บางลำพู” ในยุค “เมืองน่าอยู่” นี้ก็ค่อนข้างประสบความสำเร็จและสามารถเข้ามาเป็น “จินตภาพ” หลักอันหนึ่งในปัจจุบัน โดยที่ความทรงจำและประวัติศาสตร์ชุดนี้ไม่ได้มีตัวตนของ “ชุมชน” อยู่ภายในนั้น นั่นเพราะการให้คุณค่ากับการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรม (invention of tradition) ในฐานะเพียงเครื่องมือที่มีอำนาจในเวทีสาธารณะและมวลชนวงกว้าง ความทรงจำหรือประวัติศาสตร์นั้นๆ อาจไม่จำเป็นต้องจริงแท้ หากแต่เป็นประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง รูปแบบของความทรงจำและประวัติศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้เสมอ (Said, 179)

ในความเห็นของชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่อั่ว ประวัติศาสตร์และความทรงจำใหม่เหล่านี้เป็นชุดที่ถูก “สร้าง” ขึ้นอย่างมีความหมายและนัยยะเชิงอำนาจ การครอบครองพื้นที่ทางวัฒนธรรมและการสร้างนิยามบางชุดเพื่อให้พื้นที่แห่งนี้อยู่ในฐานะพื้นที่ที่มีมรดกและประวัติศาสตร์ควรค่าแก่การอนุรักษ์ เชิดชู การเกิดขึ้นของ “ประชาคมบางลำพู” เกิดขึ้นพร้อมๆ กับกระแสการอนุรักษ์ “ดันลำพู” “ตึกโรงพิมพ์คุรุสภา” “ชุมชนดนตรีไทย” “ชุมชนช่างทอง” ของกลุ่มคนชั้นกลางภายนอกเป็นผลให้ภาครัฐหันมาสนใจอนุรักษ์ เชิดชูสิ่งเหล่านี้ จนเกิดโครงการสร้าง “สวนสาธารณะและพระที่นั่งสันติชัยปราการ” เปลี่ยนโฉมพื้นที่ประวัติศาสตร์ใหม่ที่ชุมชนเคยมีความทรงจำอีกแบบมาสู่การเป็นพื้นที่สาธารณะสมัยใหม่ เป็นที่ตั้งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โบราณวัตถุและเอกลักษณ์สำคัญของย่าน “บางลำพู”

สิ่งที่พอสรุปได้ว่าเป็นองค์ประกอบของความทรงจำร่วมและประวัติศาสตร์ของชาวบ้านก็คือ ลานร้าว ลานต้นสน ศาลและพิธีบวงสรวง “เสด็จพ่อ” / “เจ้าพ่อ” และความเป็นถิ่นนักร้องเก่า

ของชาวตรอก เหล่านี้เป็นภาพความทรงจำที่ถูกฝังอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความหมายลึกซึ้ง และเชื่อมไปถึงสายสัมพันธ์ การเกาะเกี่ยว ความเข้มแข็งและความร่วมมือกันภายในชุมชน ภาพ “ความทรงจำร่วม” (collective memory) ลักษณะเช่นนี้ช่วยผลิตซ้ำ(imprinted) ระบบความสัมพันธ์แบบเดิมให้เกิดขึ้นภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเรื่อยมา(ดูเพิ่มใน O'Corner, อ้างใน Askew : ๑๓๗-๑๓๙)

ในภาพกว้าง มโนทัศน์เรื่อง “เมืองน่าอยู่” ไม่เคยมีปรากฏอยู่ในความคิดของชาวตรอก ภาพลักษณ์(image) ของแนวคิดนี้เป็นการสร้างขึ้นเพื่อรองรับความคิดสวงามในแบบโรแมนติก และความต้องการหวนหาอดีต(nostalgia) ของคนชั้นกลางกลุ่มหนึ่งและอยู่บนฐานคิดว่า “ชุมชนน่าอยู่” ของชาวบ้านเป็นสภาพ “ไร้ระเบียบ” และ “อ่อนแอ” จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบขึ้นใหม่ให้อยู่ภายใต้มนภาพของ “เมืองน่าอยู่” และ “ชุมชนเข้มแข็ง” เราจึงพบว่า ภายใต้บริบทพลสธารณะที่ถูกสร้างขึ้นท่ามกลางความคิดแบบอุดมคติที่ถูก “สร้างขึ้น” ยังคงมีการเบียดผลักดันภายในให้เกิดความเป็นชายขอบย่อยๆ ขึ้นจนกลายเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนเฉพาะกลุ่มขึ้นมา โดยนัยนี้ “อุดมคติ” (utopian) จึงกลายเป็น “มายาคติ” (myth) ของความชอบธรรมและความเปิดกว้างต่อสังคสธารณะ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้เพราะความคิดที่เป็นอุดมคติ (ideal) โดยตัวของมันเองและส่วนหนึ่งสัมพันธ์กับอำนาจในการนิยามของกลุ่มคนที่นำแนวคิดนั้นๆ ไปใช้

สรุป

ปรากฏการณ์การรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่ที่เกิดขึ้น เป็นการเข้ามาผูกขาดนิยามของเมืองในอุดมคติของกลุ่มคนชั้นกลางที่มีศักยภาพและสถานภาพสูง อ้างอิงอยู่บนภาพสวงามแบบโรแมนติก และการโหยหาอดีตที่ผ่านไปแล้ว ให้คุณค่ากับพื้นที่สาธารณะในมิติทางกายภาพที่ค่อนข้างตายตัว มีขอบเขตชัดเจน แน่นนอนและมีรากเหง้าทางประวัติศาสตร์บางอย่างที่สามารถอ้างอิงได้ โดยการรื้อฟื้นกิจกรรมที่ป่งถึงความเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ความเก่าแก่ ทรงคุณค่า การสร้างวชอบธรรมดังกล่าวกระทำผ่านการนิยามความหมายบนพื้นที่ในแบบที่อยากให้เป็น การสถาปนาชุดความสัมพันธ์ใหม่ในฐานะตัวแทนชุมชนเพื่อแทนที่ชุดความสัมพันธ์เดิม การเปิดพื้นที่สาธารณะแก่ตนเองต่อสังคมวงกว้าง ตลอดจนการสร้างพื้นที่ ความทรงจำและประวัติศาสตร์ชุดใหม่ที่อ้างอิงอยู่บนพื้นที่ ความทรงจำและประวัติศาสตร์ชุดเดิม ทั้งนี้โดยอาศัยแนวคิดประชาสังคม(civil society) เป็นเครื่องมือภาคปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมแก่ตนเอง

ข้อค้นพบของผู้เขียนจากกรณีชุมชนพื้นที่ศึกษา ทำให้ทราบว่า ภายใต้ภาพของ “เมืองน่าอยู่” ดังกล่าว ยังมีภาพของ “ชุมชนน่าอยู่” ที่วางอยู่บนชุดความสัมพันธ์แบบพิเศษเรียกว่า “ชาวตรอก” อันมีกลไกอันสลับซับซ้อนภายในที่นำไปสู่การเกาะเกี่ยวเหนียวแน่นภายในชุมชน มีความ

ศรัทธาที่นำมาสู่ความร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมต่างๆ และช่วยให้เกิดกลุ่ม/องค์กรเข้มแข็งที่สามารถพัฒนา/ดูแล ชุมชนของตนเอง อีกทั้งมีลานบ้านและงานบุญที่เปรียบเสมือนพื้นที่สาธารณะที่ช่วยต่อยอดและสานต่อสายสัมพันธ์ต่างๆ ภายในชุมชนไว้ ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่สาธารณะทางสังคมที่ไม่มีลักษณะทางกายภาพที่แน่นอน หากแต่แปรเปลี่ยนไปตามบริบทของเวลา เป็นทั้งพื้นที่ให้สอยในชีวิตประจำวัน พื้นที่ทางเศรษฐกิจและพื้นที่ทางสังคม นอกจากนั้น ชุมชนยังมีชุดความทรงจำร่วมและประวัติศาสตร์ของพวกเขาเองที่ไม่สอดคล้องกับภาพ "เมืองน่าอยู่" ของคนชั้นกลาง ให้คุณค่ากับสิ่งที่เป็น "วัฒนธรรมดั้งเดิม/เก่าแก่" พื้นที่สาธารณะทางกายภาพที่มีรากลึกทางประวัติศาสตร์ ภาพลักษณ์และกิจกรรมที่ปรุงแต่งขึ้นในแบบโรแมนติก สิ่งเหล่านี้คือลักษณะของการโหยหาอดีต (nostalgia) และภาพแบบอุดมคติ (utopia) ที่ไม่มีอยู่จริง โดยปราศจากการทำความเข้าใจมิติเชิงสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ "ประชาคมบางลำพู" จึงเป็นเสมือนรูปธรรมของความพยายามในการสร้างชุดค่านิยมชุดใหม่ให้เข้ามาแทนที่เมืองและชุมชนที่เป็นอยู่ และผลักดันให้ "ชุมชน" ออกไปอยู่ชายขอบของพื้นที่ทางสังคมที่คนเหล่านั้นสร้างขึ้น

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ

๒๕๔๓ มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่ กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จันทัส เพียรธรรม

๒๕๔๒ สถาปนาสถาบันเมือง : เมือง การเมือง ชุมชนและประชาสังคม พิมพ์ (รวมเล่ม) ครั้งแรก, กรุงเทพฯ : สถาบันการพัฒนาพื้นฐาน.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์

๒๕๓๙ "เปลี่ยนกรุงเทพฯ ให้น่าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์" ใน บ้านของเรา : ทำเมืองไทยให้น่าอยู่และยั่งยืน หนังสือประกอบงานเวทีสิ่งแวดล้อมไทย' ๓๙, ๓-๕ มกราคม ๒๕๔๐ ลานเสาชิงช้า ก.ท.ม. วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ บรรณาธิการ. ฆ่าความร่วมมือเพื่อสิ่งแวดล้อมและพัฒนาไท(TEDNET) จัดพิมพ์, พิมพ์ครั้งแรก : ๑๙๑-๑๙๖ และ บทสัมภาษณ์ ใน เล่มเดียวกัน : ๙๕-๙๖.

๒๕๔๒ ปั้นแต่งอนาคตสังคมไทย พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet Institute)

พิเชฐ สายพันธ์

๒๕๔๒ จินตภาพบางลำพู (The Imaginary Banglamphu in Social Meaning) รายงานโครงการวิจัยชุมชนศึกษา(Community Study) สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยุทธนา วรณปิติกุล และ สุพิตา เริงจิต เรียบเรียง

๒๕๔๒ สำนักพลเมือง พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet Institute).

วิมลศรี ลิ้มธนากุล

๒๕๓๙ "ผลกระทบจากระบบเมืองสมัยใหม่ที่มีต่อระบบย่านของคนในกรุงเทพมหานคร" วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์

- ๒๕๕๐ (ช) ประชาสังคม : วรรณชนกคิดในสังคมไทย ชูชัย ศุภวงศ์ และ ยวดี
 คาคการณ์ไกล บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งแรก : สำนักพิมพ์มติชน,
 น.๗๓-๘๙.
- ๒๕๕๒ ประชาสังคมในมุมมองตะวันตก : อ่านและสอนที่จอห์นส์ ฮอปกินส์
 พิมพ์ครั้งแรก กรุงเทพฯ : สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาสังคม(Civicnet
 Institute).

เฮอริเบต จิราเดต์

- ๒๕๓๙ ทำเมืองให้น่าอยู่ พิกพ อุดมอิทธิพงศ์ แปล. พิมพ์ครั้งแรก, กรุงเทพฯ :
 มูลนิธิโกลคิมทอง.

วารสารและสิ่งพิมพ์อื่นๆ

ขวัญสุวรรณ อติโพธิ์ และ คณะ

- ๒๕๓๓ "ที่นี่...กรุงเทพฯ" ๓๓" ใน สารคดี ๖๑,๖ (มีนาคม) : ๗๐-๑๒๔.

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประชาสังคม (Civicnet)

- ๒๕๔๒ จดหมายข่าว "ประชาสังคม", ฉบับที่ ๑๒ กันยายน – ตุลาคม : น.๕.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์

- ๒๕๓๙ "บางกอกฟอร์ม โตแล้วหวังแตก" บทสัมภาษณ์ ใน ผู้จัดการรายสัปดาห์
 ๙,๔๗๗ (๒๒-๒๘ มกราคม) : ๕๐-๕๑.

ชัยวัฒน์ ธีระพันธ์

- ๒๕๕๐ "เปลี่ยนกรุงเทพฯ ให้น่าอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์" ใน ศิลปวัฒนธรรม
 ๑๔๘,๑๓ (มิถุนายน) : ๑๗๗-๑๘๖.

"ทีมวิจัย ไทยอินโฟ"

- ๒๕๓๕ "วิธีสร้างกรุงเทพฯ ให้น่าอยู่" ใน นิตยสารโลกสีเขียว ๑,๔ (กันยายน-
 ตุลาคม) : ๒๖-๓๐.

สุธาริน คุณผล

- ๒๕๕๑ "บทสำรวจพื้นที่สาธารณะ" รัฐศาสตร์สาร ๒๐,๓ : ๑๖๗-๒๖๔.

Books

Alexander Horstmann

- 1999 "Reconceptualising Civil Society : The Performance of Public Culture(s), draft, 7th International Conference on Thai Studies Amsterdam, 4-8 July.

Marc Askew

- 1993 The Banglamphu District : A Portrait of Change in Inner Bangkok
The 1993 Year- End Conference "Who Gets What And How? : Challenges for The Future" December 10-11,1993 Ambassador City Jomtien, Chonburi Thailand.
- 1994